

A JANZENISTA RÁKÓCZI*

XIV. Lajos rendelete, amely engedelmisséget követel (1727), nem félemlíti meg a kamalduliakat. Saint-Gilles priorja, DE BESSÉ, írásban csatlakozik és protestál minden engedékenységgel szemben. A francia kamalduliak tartománygyűlése a tilalom ellenére is összeül 1727. okt. 5.-én, a grosboisi kolostorban. Az itt elhangzott vélemények közül említésre méltók: a királyt, aki mindig protektora volt a vallásnak, ezúttal tévesen informálták; az *Unigenitus*-bullát nem fogadta el az Egyház, nem is fogadja el és nem is fogadhatja el soha stb., stb. A szentéletű atyák külön *Óvás*ban (Remontrances) fejezik ki okaikat, amikkel a *Constitutio*-t elvetni kénytelenek és amikkel az egybehívandó egyetemes conciliumhoz föllebbeznek.

Idézetek párhuzamos szembeállítására következik ezután: baloldalt a janzenizmus kiátkozott tételei, jobboldalt ugyanazok a kitételek szórul-szóra idézve a Szentírásból és a Szentatyákból (pl. AUGUSTINUSból), akiket az Egyház kánonjai elismernek. Régi taktikája volt ez JANSENIUS követőinek.

A röpirat konklúziója nem lehet más, mint az, hogy a pápa tévtanokat hirdet, amiket nem tehet magáévá az Egyház.¹³ A pápai csallhatatlanság dogmatikus definíciója előtt talán még nem volt eretnokség ez a véghatározat, de az Egyháznak mindenkor veszedelmesebb megbontói voltak azok, akik nyílt schisma helyett belülről szították a meghasonlást. Ilyen útra jutott a kamalduliak francia kongregációja, akiknél a politikában megtört, vallásába megtérő fejedelem lelki erős várat keresett ...

A konklúzió öngigazolása gyanánt néhány olyan esetet föl is sorol a röpirat, amikor egyetemes zsinatok kárhóztattak és visszautasítottak pápai bullákat. A hiteles egyháztörténeti forrás, amelyre a kamalduliak hivatkoznak, FLEURY abbé nagyszabású *Histoire ecclésiastique*-ja: egyike azoknak a szent könyveknek, amiket Rákóczi élettársul vitt magával Rodostóba.¹⁴ Fleury abbéról pedig köztudomású, hogy ezt a munkáját meglehetősen gallikán szellemben írta meg.¹⁵

Harmincnégy kamalduli közül tizenkilenc nem fogadta el a pápa kiközösítő leiratát. A kibékíthetetlenül ellentétes vélemények egyforma arányban oszlottak meg? Vagy a többség az ellenszegülők részén volt és némelyek csak óvatosságból nem adták oda az aláírásukat? A pápai *Constitutio* mindenképpen vihart támasztott a csöndes magányosság lakói között. Ez a *Constitutio* – mondja végül a röpirat – *eltávoztatja a békét a kamalduli házakból, földülja az egységet és végromlásba taszítja a congregatio-t*.

A viharon nincs mit csodálkoznunk, ha beállítjuk a kamalduliak tiltakozását a XVIII. század tizedes és huszas éveinek lelkiállapotába.

Abban a korban,¹⁶ amikor a Sorbonne százötven doktora testületileg tiltakozik az *Unigenitus*-bulla ellen; amikor harminckét francia püspök egy nemzeti zsinat összehívását sürgette ebben az ügyben; amikor a *Témoignages des Camaldules* említette négy püspök közül Montpellier püspöke (De CROISSY) nyíltan a jezsuiták ellen fordul, Senz püspöke (SOANE) pástörlevélben siet az „igazság“ védelmére, Mirepoix püspöke (De la BROUE) fanatikus augustinismusról tesz bizonyosságot és a janzenista Quesnel bámulói közé áll, és végül a bolognai püspök (De LANGLE) szintén csatlakozik a gallikán opponálókhoz; amikor a békés kolostorok és apácázárdák százai tiltakoznak és Noailles kardinális pástörlevelében, a kiátkozott proposíciókat védelmezve, magát a pápai csallhatatlanságot tagadja; amikor egy rövid *treuga Dei* után ismét megindul a harc a pápaság és francia nemzeti egyház között; amikor egy pápát, a szigorú erkölcsű XIII. Benedeket, tomizmusa miatt fél-janzenistának lehet nevezni, minthogy bullában kárhóztatta Molina szabadakarat-tanát és Szent Tamás, valamint Szent Ágoston predesztinációs-doktrínáját kanonizálta: – nincs mit csodálkoznunk rajta, ha ilyen korban a vihar szelleme fölkaparta a jámbor kamalduliak egységét is.

Annyi bizonyos, hogy a lázongó kamalduliak társaságában Rákóczi meg tudta őrizni a bűnbánó lojalitását és az egyházhűség nyugalmát. De a keserűség itt csöppent a vallásos élmény édességébe. Itt láthatta, hogy az isteni igazság elhomályosul a földi vitákban. Jobb tehát félreállni és szüntelenül csak az égi fényesség után „áhítózni“.

2. Egy kamalduli a „janzenista“ Rákócziról

A troyesi kéziratok között az egyik cartonba¹⁷ téve egy háromoldalra terjedő írást találtam, amelynek címe: *Notes sur la vie du Prince Ragotzi*.

A nyilvánvalóan XVIII. századi följegyzésről mindenekelőtt megállapítható, hogy nem azonos a *Testament*

* Második és befejező közlemény.

¹³ L'Église n'a jamais enseigné de telles Doctrines, ce n'est donc pas certainement elle qui parle dans la Bulle Unigenitus. (I. m. 25. l.)

¹⁴ V. ö. II. Rákóczi Ferenc könyvtára, Bp. 1926. 5. l. és Függelék 20. sz.

¹⁵ V. ö. A. Gazier, *Hist. gén. du mouvement janséniste*, I, 1922, 252. l.

¹⁶ V. ö. erről bővebben: Gazier, i. m. I. köt. 14. fej.

¹⁷ Jelzése: Mss. lat. 2146.

(La Haye 1751) elején megjelent *Abregé de la vie dec prince Rakoczi* című, 40 lapra terjedő szöveggel. Mindkét „életrajz“ Rákóczi franciaországi népszerűségének bizonyítéka. De míg az *Abregé* egy részletező, politikai vázlat, addig a *Notes* nem egyéb, mint néhány bizalmas megjegyzés Rákócziról, akit az író közelebbről ismerhetett, mert nagy történelmi távlatok helyett személyes anekdotákat mesél róla, meglehetősen pongyola modorban, Rákóczi lelki motívumaiba is bepillantást enged és Rákóczit főleg a kamalduliakkal való vonatkozásaiban állítja elének. Valamelyik grosboisi szerzetes írhatta, kevéssel a fejedelem halála után. A grosboisi eredetet kétségtelenné teszi, hogy Rákóczi egyik művének kéziratához csatolva maradt ránk és ugyanegy ív papíron Rákóczi Grosboisba írt levelének másolatával, amiről alább lesz szó.

A *Notes* igen értékes adalékokat nyújt Rákóczi életéhez és jellemzéséhez. Témánkra legfontosabb az a följegyzése, hogy Rákóczi Grosboisban *szorgalmason olvasta NICOLE műveit: theológiát tanult belőlük és rajtuk öregbítette a francia nyelvtudását ...* Fontos ez az adat, mert kiviláglik belőle, hogy Grosboisban csakugyan olvasható volt a heretikus NICOLE. Rákóczinak tényleg a kezében voltak NICOLE művei, amit eddig csak a rodostói könyvlista alapján következtethettünk.

De még ennél is kézzelfoghatóbb érvet hoz a kamalduli kézírata: egyenesen kimondja, hogy Rákóczi janzenista volt. Egykorú nyilatkozat úgy ismeri a fejedelmet, mint janzenistát. Ez is igazolja mindazt, amit Rákóczi janzenizmusáról megállapítani bátor voltam. Elmondja a névtelen krónikás, hogy egyszer FLEURY püspök jött meglátogatni Grosbois-t. Az ebédnél csodálkozva konstatálja a püspök, hogy Rákóczi milyen jól beszél franciául. A házfőnök nem azzal okolja meg ezt, hogy Rákóczi régebben sokat forgolódott udvari társaságokban ..., hanem azzal, hogy *a fejedelem alaposan olvasta NICOLE munkáit*. És megértette-e bennük a finesse-eket? – kérdezi erre a püspök, aki ebben a pillanatban úgylátszik NICOLE elméje előbbreválónak tartotta a heretikus író destruktív hatásánál ... *hogyne, Monsignore, – magyarázta tovább a prior – hiszen ő maga is janzenista*. Fréjus püspöke elmosolyodott – bizonyára azzal az udvarias mosollyal, amit csak egy fölényes valláspolitikus és egy megbocsátó egyházfejedelem engedhet meg magának, ha egy asztalnál kénytelen ülni az ördög ártatlan cimborájával

Rákóczi janzenizmusára nézve figyelemre méltó még az életrajznak az a helye, amelyből megtudjuk expressis verbis, hogy a grosboisi vendég-remete *kamalduli maradt Törökországban is* és hogy évről-évre megküldette magának a congregáció officiumait és egyéb előírásait. Hogy levelezett Grosbois-val, mint közérjük tartozó, arra egyéb dokumentumok is vannak.¹⁸

Rákóczi vallásos nagylelkűségét példázza egy kedves történet, amit a jólertesült krónikás szerencsésen megmentett számunkra. Egyik inasa bőjti napon állott vizet szolgál föl neki. A türelmes fejedelem szeliden figyelmezteti őt mulasztására. Ugyanez az apród egyszer Rákóczi füle hallatára illetlen szavakat ejt ki. Rákóczi haragra gerjedve, szigorúan megkorholja a magáról megfélemedezőt. Csodálkozó környezetének aztán így magyarázza meg a kétféle büntetés okát: multkor csupán egy halandót sértett meg, de most Uram és Istenem ellen vétkezik ... A történet már szinte azok közé a legendák közé tartozik, amelyeneket a középkori kolostorokban jegyeztek föl rendtársaikról az annaleseket író barátok.

Azt, hogy pontosan megtartotta a kamalduliak szigorú életmódját, hogy naphosszat imádkozott, durva munkát végzett, gyakran kenyéren és vízen élt: tudjuk más oldalról is. Tanu lehet rá maga Nagy Péter cár is, aki meglátogatta őt Grosbois-ban és bámulatát fejezte ki a „nagy ember“ épületes példáján ...

A *Hotel de Transylvanie* ügyét is fölemlíti a kézirat,¹⁹ igen kedvező beállításban mutatta Rákóczi-t, aki nagy szükségében is lemondott tetemes jövedelméről, mihelyt értesült róla, hogy a nevét viselő palotában bűnös szerencsejáték folyik.

Ezek után rátérhetünk a *Notes sur la vie du Prince Ragotzi* teljes szövegének betűhív közlésére. A pongyolán fogalmazott kézirat – íráshibái után ítélve – másolat lehet.²⁰

Le prince Ragotzi etoit prince souverain de Transylvanie. L'empereur voulant s'emparer de ses états lui declara la guerre. Le prince écrivit en France pour demander du secours on lui promit qu' a tel jour on lui enverroit vingt mille hommes, l'empereur lui livra bataille le prince esperant sur les vingt mille hommes qu'on lui avoit promis se presenta avec sa petite armée. Surpris de ne point voir arriver les vingt mille hommes il ne perdit pas courage il se defendit avec toute la valeur possible, faisant tantôt l'office de capitaine, tantôt celui de soldat, malgré cela il fut vaincu et obligé de prendre la fuite, l'empereur couroucé²¹ contre lui mit sa tête a prix et mit sur pied des émissaires contre lui. le Prince etoit accompagné dans sa fuite de plusieurs de ses officiers,²² un des principaux (on croit que cétoit son chancelier) après avoir dîné dit a son prince qu'il le priot²³ de lui laisser un quart d'heure pour faire quelques affaires, le prince lui répondit que pour peu qu'ils retardassent il y avoit tout a craindre pour eux, attendu qu'ils etoient poursuivis très vivement, l'officier pressa instamment le prince de lui accorder ce quart d'heure ce qu'il fit avec beaucoup de peine, la suite prouva que le prince avoit bien raison de ne vouloir pas retarder, car l'officier fut pris et écartelé à quatre

¹⁸ V. ö. az I. fejt. 3. pontját.

¹⁹ V. ö. erről: Márki S, *Rákóczi*. III.: 430; Szekfü i. m. 38. és 340. l.

²⁰ A ritkítások tölem vannak. A kurzív szedés a kézirat aláhúzásait jelzi.

²¹ = *courrou cé*.

²² Itt körülbelül véget is ér az „életrajz“ politikai része.

²³ = *prie*.

chevaux, le soir le prince se déguisa en palfrenier et se coucha sous ses chevaux, cette innocente ruse lui réussit admirablement bien, car les espions ne reconnurent pas le prince de Transylvanie il continua sa route en France sous cet habit, arrivé en France il fut très bien reçu on lui donna un honnête revenu le prince se retira chez les R. p. Camaldules de grosbois, on il édifia tous les solitaires. Dans cette retraite il s'appliqua entièrement à la lecture de ouvrages de Mr. nicole et en les lisant il y apprit et sa Religion et la langue française.

Monsieur de Fleuri évêque de Frejus après s'être demis de son évêché vint à la cour, tout le monde scait qu'il fut nommé précepteur du prince régnant. ce fut sans doute quelque temps avant cette nomination qu'il alla visiter les camaldules de grosbois. Ses Domestiques disoient partout que leur maitre étoit un saint, et qu'il ne pensoit qu'a se retirer du monde. le prélat en effet ne démentit pas ce que ses gens en disoient de luy car il pria le pere Majeur de lui louer un appartement dans sa maison, celuy cy repondit vous ne scavez donc pas, Monseigneur, que tous nos apartemens sent occupés par le prince Ragotzi, le prélat penitent n'insista pas davantage. pendant le dîner il temoigna au pere Majeur sa surprise sur ce que le prince Ragotzi parloit si bien français, Monseigneur, repartit le pere Majeur c'est qu'il abienlu Mr. Nicole. y entend-il finesse reprit l'évêque, ouï, Monseigneur car il est bien janseniste. Mr. de frejus se mit a sourire et n'en dit pas davantage.

Le prince Ragotzi menoit pour ainsi dire la même vie des camaldules, il prévenoit toujours dès minuit les matines des Religieux qui se disent à une heure et n'y manquoit jamais, psalmodiant toujours debout avec eux et a leur tete, et cela avec une simplicité si noble et si chretienne qu'on étoit enchanté de la voir; demeroit en sa tribune près l'église, en prieres, lectures et meditatiens jusqu'a cing heures en été et six heures en hyver, quoi qu'il soit permis a la communauté d'aller se reposer jusqu'a primes, assistoit a tierces à la Messe conventuelle et a Sextes, ainsi qu'aux autres offices du jour autant que les devoirs de sa maison et l'attentien sur ses domestiques pouvoient le permettre. il s'exerçoit de temps en temps aux travaux les plus penibles avec les Religieux dans le plus grand silence, et choisissoit pour cela les plus forts d'entre eux afin de fatiguer davantage, ce qui ne manquoit pas d'arriver les lundis, mercredis, et vendredis du carême il ne prennoit dans toute la journée pour nourriture que du pain et de l'eau, et les vendredis de chaque semaine pareillement sans exception, ny restriction quelconque, en sorte que si par quelqu'empêchement indispensable il n'avoit²⁴ s'acquitter de cette abstinence si severa, il la reprenoit un autre jour très exactement il ne voyoit, autant qu'il étoit en lui, que des gens de bien et d'une piété éminente, on l'auroit apprise chez lui, si l'on en avoit été depourvu, temoin le czar qui en lui rendant visnte aux camaldules temoigna être extremement édifié de ce qu'il avoit vu et eut lieu d'admirer en ce grand homme.

Tout ce qui offensoit la majesté divine lai étoit extremement sensible, un jour qu'il faisoit une de ces abstinences au pain et a l'eau, un de ses pages d'en fourair de bonne a ce repas si frugal lui en servit par inadvertance, qui avoit plusieurs jours, et c'étoit en été en sorte qu'elle commençoit déjà d'avoir un fort mauvais noust le prince s'en aperçut très bien et se contenta de lui dire d'être plus attentif sur tout lors qu'il n'auroit que du pain et de l'eau a lui préparer. peu de temps après le même page qui aparament ne croyoit pas le prince aussi près de lui qu'il étoit s'échapa de dire quelques paroles trop libres et peu mesurées, le prince les ayant entendues accurt promptement et d'un ton vif et animé ne manqua pas de faire une forte reprimande è celui qui les avoit prononcées le menaçant de son indignation s'il recidivoit. une personne très qualifiée qui étoit pour lors presente et qui l'avoit été pareillement lors ce que le page avoit serivi au prince de l'eau très mauvaise lui demanda confidemment quelles raisons il avoit de parler avec tant de forces et de véhémence actuellement qu'il ne s'agissoit que de quelques paroles legeres et inconsiderées, tandis qu'il avoit fait paroître tant de douceur et de moderation dans une occasion ou la negligance à son devoir avoit été si marquée ah! s'écria le prince, *c'est qu'il n'offensoit gu'un homme mortel, mais ici c'est mon maitre et mon Dieu qu'il offense.*

il témoigna encore l'éloignement qu'il avoit pour tout ce qui est opposé a la loy Divin, lorsqu'il aima mieux perdre vingtcing ou trente milles livres de rente ei davantage que de favoriser ce qui pouvoit être occasion de pechè, ayant renoncé au droit qu'il avoit cemme prince d'avoir un hôtel a paris on sous nom²⁵ il y auroit un jeu public, dès qu'il fut informé du mauvais usage qu'on pouvoit || en faire, quoique certainement il ne fut pas pour lors dans l'opulence, et qu'il rit toujours des aumônes très abondantes, qui ne lui servirent pas de pretexte pour se faire sur cela illusion a soy même. combien de tels sacrifices et autres qu'il seroit trop long de deduire, prouvent ils que c'est Dieu qui est le dolninant du coeur!

L'empereur ayant la guerre avec les Turcs, les Transilvaniens voyant qu'il avoit le dessous envoyerent un ambassadeur a grosbois pour engager le prince a revenir dans ses états. il en parla a la communauté qui lui dit qu'il étoit évident que Dieu la redemandoit dans ses etats: ayant danc été obligé de partir pour la Turquie, voyage qu'il n'entreprit qu'après un serieux examen de sa part et une décision bien formelle de l'ancienne Sorbonne, l'utilité de la Religion catholique se trouvant étroitement unie avec de justes interêts de famille, d'ailleurs la Sorbonne lui dit qu'il n'étoit pas maitre de luy même qu'il appartenoit a son peuple qu'ainsy il ne devoit pas hésiter un seul moment à se rendre au désir de san peuple etant en route il apprit que l'empereur avoit fait la paix avec les Turcs il se trouva dans une grande perplexité. mais la providence qui n'abandonne jamais les siens permit que le Turc lui ecrivit pour lui dire qu'il pouvoit continuer en toute sureté sen voyage, qu'il lui donneroit une retraite dans ses états, lui assigneroit un hannête revenu pour vivre et lui laisseroit le libre exercice de sa Religion, en consequence le prince continua son chemin. arrivé en Turquie il ne rabattit rien de tous ses exercices. de piété et de mortifications, jeunes, abstinences etc. Jusqu'au periode de sa vie et au milieu même des infideles Camaldule en Turquie comme en france, il canserva toujours une étroite liaison avec ces Religieux qui lui envoioient l'orde de l'office pour chaque année et autres usages de cette congrégation. il ne les quitta donc qu'avec un regret extrême, ainsy qu'il le leur temoigna en diverses occasions et surtout en les embrassant tous intimement et leur exprimant par un discours des plus patétiques la vive douleur de quitter sa chere solitude dont il exaltoit bout les avantages avec une conviction et uns énergie qui faisoit bien comprendre que son

²⁴ Itt hiányzik egy szó: *pu*.

²⁵ Hôtel de Transylvanie.

coeur s'annonçoit parfaitement par sa bouche, aussi les en fit-il les dépositaires de ce coeur si chretien lorsque dieu l'apella a luy quelques années après sa sortie de grosbais, ayant chargé quelques seigneurs présens a ses derniers soupirs de leur temoigner de sa part combien il leur demeuroit a jamais tendrement uni.

Ime: Rákóczi spirituális pályájának egy újabb bizonyítéka, a kamalduli barát krónikás elbeszélése a janzenista fejedelem életéről.

3. Rákóczi levele a kamalduliakhoz (1726)

Az előbbi kézirat folytatásaként másolatban közli a troyes-i folio-carton 3 levélnyi betétje azt a levelet,²⁶ amit Rákóczi Ferenc írt Rodostóból a kamalduliakhoz, 1726-ban. A levélnek címet is adott a másoló barát: *Lettre du Prince Ragotzi aux R. P. Camaldules* à Rodosto ce 23 juillet 1726.

A levél létezéséről már volt tudomásom, MITTARELI munkájából,²⁷ aki idézi Rákóczi végszavait: *Epistola quam idem princeps scripsit cum corde transmittendam, redundat sensibus plane christiani et püssimi hominis, et se subscribit: Cinis et pulvis, appellatus olim Franciscus princeps.* – Annál nagyobb volt örömem, mikor a levél, szövegének egész terjedelmében, elérem került.

Rákóczi a kamalduliakhoz, elsősorban a priorhoz intézi végrendelkezés-szerű sorait. Ez a prior valószínűleg nem más, mint Jean-Baptiste CARBONIER atya, aki a „lázongó“ kamalduliak iratában szerepel²⁸ és aki HELYOT²⁹ számára a rendtörténeti adatokat szolgáltatta. De ez nem is fontos: a levél maga elég bizonyítéka annak, hogy Rákóczi még Rodostóban is mennyire egyszelleműnek érezte magát a janzenista-hajlamú kongregációval.

Rákóczi levelét 1726-ban írta, abból a célból, hogy halála után szívével együtt küldjék Grosbois-ba, ami meg is történt. Kilenc évet élt még a végrendelkező fejedelem, akinek ezt az írását nem közölte a *Testamen du prince Rakoczi* (1751). Szívét Franciaországban hagyta küldeni: Mikesnek ezt a följegyzését nem a politikai Franciaországra kell érteni, hanem Grosbois-ra, a kamalduliak földjére.

A janzenizmus szempontjából több érdekessége van a levélnek. Ugyanazt a vallásos remetét látjuk belőle, akit már egyéb írásaiból ismerünk. Tekintetét az égi *kegyelem* felé fordítva, keresztjét türelmesen és megnyugvással hordozva a *providentia* kifürkészhetetlen utain: úgy áll előttünk itt is Rákóczi, mint a barok kor érzelmes, szent alakjai. Szinte már krisztusi szerepben él, ami a vallásos exaltatio legmagasabb fokát jelzi: önmagát Istennek följánlja, váltságáldozatul híveinek kicsiny csoportjáért ... Fölfelé alázatosság, de az emberekkel szemben bizonyos páthosz szól a levélből, az isteni küldetés eloquentiája. Mintha boldog sebeit szeretné mutogatni, amikkel a gondviselés megáldotta. *Olvassátok a vallomásaimat* – mondja a kamalduli testvéreknek apostoli gesztussal az ő szentté lételüket is előmozdítani akarván és önmagát, élete történetét adva azoknak, akik személy szerint nem láthatják. *Erősítsétek magatokat ... Harcoljatok ...* – ilyen igékkel buzdítja őket.

A szíve Grosbois-hoz tartozik, a *szent* kongregációé, amelynek tagjai az *égbe vezető úton járnak*. Vagy talán a herezis útjain tévelyegnek, pápai átokkal sújtva? Erre nem is gondol a jámbor végrendelkező. Sőt kitarásra ösztönzi a kedves atyákat, hogy megharcolják a lelki harcukat: jobbra és balra egyképen vagdalkozva, csupáncsak a Legfőbb Jót tartva szem előtt. Harc a világ, az ördög, a test ellen, – vagy a meggyőződés védelmében? A kamalduliak úgy érthették, ahogy kinek-kinek vígasztalásul szolgált.

A levelet betűhíven, íráshibáival közlöm, a ritkított szedés tölem való, a kurzív szöveg az eredetinek aláhúzott szavait jelzi:

Mon très R. p. Majeur, Mes Reverends peres et mes très chers confreres en J. C. je vous ai deja demandé une place dans votre cimetiére per une de mes lettres. j'ai ordonné par man testament que mon coeur y soit transporté pour y être enterré, si je ne meurs par de maladie contagieuse, et c'est ce chetif morceau de chair que j'accompagne pa ma présente, car quelqu'il soit je le regarde comme la plus noble portion de moi même que Dieu exigeait de moi en sacrifice || pendant qu'il respiroit. il 'avoit touché en France, sa grace l 'a a molli dans votre solitude, mais il n'a été pénétré que dans ce pays cy, entant que Dieu ayant amarti la fierté, que la naissance charnelle lui avoit imprimé, et détaché du monde il l'a rendu souple et soumis a sa sainte volonté; j'ose même dire tranquille dans les croix et les adversités. jay toujours regardé comme une grace particuliere l'effet de votre charité, en ce que vous m'avez aggregé à votre Sainte Congregation tout indigne que j'en etois; mais ce lien ayant ainsy attaché à vous ce même coeur que je vous envoie, il vous a été du après sa mort même recevez le, mes chers Confreres, sans aucun éclat mondain, comme un manument de l'affection que j'avois pour vous et comme le souvenir d'un grand pecheur conduit par mille detours des adorables voyes de la providence dans votre solitude, pour apprendre le chemin du ciel, dans lequel vous marchez, et vous guidez par vos exemples. j'écris ceci plein de santé de carps et de l'esprit; mais outre les évenemens journaliers, auxquels ma mortalité est exposée, etant environné de la peste, je profiterois mal de mes

²⁶ Mss. lat. 2146. A katologus nem említi a levelet, csak az eléje írt életrajzot (*Notes ...*).

²⁷ V. ö. Klebelsberg-album, 416. l.

²⁸ V. ö. főntebb az I. l. fej. elejét.

²⁹ I. m. V. köt. 1718. p. 279.

lumieres, et celles que Dieu m'a données, si je differois à l'extrémité d'accomplir mes derniers devoirs envers ceux, dont Dieu m'a commis le soin, et si je n'employois la santé dont je jaüis actuellement, pour me degager deplus enplus du soin du temporel, avant que Dieu frappe à ma Porte par quelque maladie imprévue au reste comme rien ne m'arrête dans ce monde ni ne me fait souhaiter le delay de sa volonté aur moi, je suis prêt à souffrir encore plus lengtemps les humiliations, les croix et les adversitez dont il m'a visité dans cette miserable vie; je suis prêt à les quitter avec elle, s'il lui plaist ainsy. disant avec St. Martin: *Domine si necessarius sum non recuso laborem*, jem 'offre en sacrifice a Dieu pour non petit troupeau, je suis prest a satisfaire à sa justice dans l'autre monde même persuadé que votre sainte congrégation m'aidera par ses prieres et ses oeuvres à obtenir quelqu' indulgence de sa misericorde. il ne me reste donc rien qu' a souhaiter jusqu' au dernier moment de ma vie, de me conserver avec vous, Mes très chers peres, et Chers confreres dans sa sainte grace, de souhaiter, dis je, qu'il vous fasse senair de plus en plus la legerté du fardeau, et la douceur du joug qu'il vous a imposé fortifiez vous parson aide dans la guerre spirituelle, com battez a droite et a gauche, envisageant par une ferme³⁰ le souverain bien, qui s'est donné pourprix de vos combats, esperez fermement la couronne de justice par sa misericorde, enfin *gemite, columbae in foraminibus maceriae flete ut rideatis; gaudete et latemini in cruce domini nostri Jesu Christi par quem in quo salus et redemptio nostra*. aimez l'état dans lequel Dieu vous a pellés,³¹ puisqu'il vous a separés du monde, qui est son ennemi et entant que vous êtes separés de ce monde, vous êtes ses amis. croyez mes chers confreres, que si Dieu me laissoit le choix de vivre ou de mourir. je ne prefererois la vie à la mort que, si je l'osois disre, à condition qu'il³² la grace de vivre dans votre sainte religion. lisez mes c o n f e s s i o n s si on les juge de vos lectures pour que vous voyez combien votre état est heureux en comparaisen de ceux qui parteut les croix du monda, de la c'hair et du Diable comme je les avois portées presque toute ma vie, mais a Dieu ne plais que je voulusse jamais former d'autres desirs, ni faire un autre choix, que sa sainte volonté. ainsy je veux la vie, je veux la peste, je veux la mort si Dieu le veut, et je souhaite qu'il ma fasse être avec vous, mes chers conieres, ou il lui plait, car sa volonté est juste et misericordieuse. Signé ainsy.

Cendre et Poussiere que le Monde appelloit

François Prince m. p.

cette lettre a été copiée sur l'original même.

A kamalduliak gondosan őrizték, másoltatták Rákóczi levelét. Értékes iratnak tekintették a *Confessiones* és más kéziratok mű szerzőjének minden sorát: Rákóczi nemcsak recipiálta korának vallásos eszméit, hanem maga is részt vett azoknak kialakításában. Ez a levél a Rákóczi európaiságának újabb bizonyítéka.

4. Jezsuita cenzúra

A törökországi jezsuiták joggal vádolták janzenizmussal az emlékirataim dolgozó fejedelmet.³³ Ismeretes, hogy Rákóczi a konstantinápolyi érsek cenzurája alá bocsátotta művét, amelyet Gallani vicarius még két olasz szerzetessel is átnézetett. Ezt a két hivatalos és jezsuita-szellemű bírálatot, amikre Rákóczi is utal Vallomásaiban, megtaláltam a troyei-i kéziratok között.³⁴ Fölkérésemre KELENYI B. Ottó barátom szives volt lemásolni a latin kéziratot és vállalta teljes theologiai apparátussal való publikációjukat. E helyen most csak röviden utalok a bírálatok tartalmára, azon szöveg alapján, amelyet Kelényi dr. rendelkezésemre bocsátott.

Két bírálati szöveg maradt ránk. Az A-kézirat csonka, csak a megbírált mű 19. lapjáig jut el kommentárjaival. Rákóczit meg sem nevezi: talán nem is volt szabad tudnia, kinek a tévelygéseit igazítja helyre. Nem említi a bírált munka címét sem, de nincs semmi kétség aziránt, hogy Rákóczi *Vallomásairól* szól.

Megjegyzéseiben rámutat azokra a helyekre, amik ellenkeznek a Sancta Theologia igazságaival: ahol a *gratia sufficiens* tanát elhomályosítja, manicheus elveket propagál stb. a megbírált mű szövege. Kikeresi az ellenmondásokat: egy helyütt azt mondja például a szerző, hogy az isteni *praedestinatio* érdemeinktől függetlenül határoz, másutt viszont azt állítja, hogy az előre elvégzés a mi *cooperatió*nk előremeglátásával és érdemeinkhez szabva történik ...

Jobban a részletekbe megy a B-jelzésű kritika. Ez meg is nevezi a munkát: *Soliloquia in Forma meditationum aduentus Domini diebus*. Ebből a címből is kiviláglik, hogy Rákóczi. *Contessio*-iról, illetőleg annak egy hosszabb, elmélkedő betétjéről³⁵ van szó. A bíráló itt is a theológiától, Szentatyáktól való eltéréseket veszi sorra, az előtte fekvő szöveget követve, amellyel szemben hivatkozik a tridenti zsinat határozataira, az *Unigenitus*-bullára, mint legfőbb tekintélyre, VIII. Sándor pápa, XI. Kelemen kiátkozó végzéseire. Ime BAIUS, JANSENIUS kárhuzatos propositio-ja, – mondja több helyütt Rákóczi ártatlan fogalmazványaira. Contra

³⁰ Itt hiányzik egy szó: *foi*.

³¹ = *a* *appelés*.

³² Hiányzik: *me donnât*?

³³ V. ö. Székfü Gyula i. m. 230. és Minerva 1925:13.

³⁴ A „Mss. lat 2145” borítékába téve.

³⁵ R. vallomásainak és elmélkedéseinek pontos címe: *Confessio peccatoris ad praesepe in corde suo nati Salvatoris vitam suam deflentis ... per formam soliloquiorum, diebus Nativitatis Christi ...; Meditationes in forma soliloquiorum de mysterio reparationis naturae humanae per Adam [corruptae] és In nocte nativitatis Domini meditatio in forma soliloquiorum super Evangelium Luc. secundum*. (Akad. kiad. 1876. 3., 78. és 92 l.)

sensum Theologorum ... Egy ilyen rosszul megfogalmazott passzusa Rákóczinak az is, amikor az emberiség nyomorúságairól (*miseria*) beszél, a janzenista pesszimizmus szellemében. Az óvatos cenzor „miseria“ helyett *conditio*-t ajánl. Az aláírásból és dátumból kitűnik, hogy az eretnek-vizsgáló irat Perában készült 1719 márc. 20.-án, és pedig FRANCISCUS de TAURINO ferencrendi praefectus által.

A publikáció és kommentár föladata lesz egybevetni Rákóczi szövegével és verifikálni a két bírálat idézeteit. Ez a troyei-i lelet mindenestre növeli azoknak a dokumentumoknak a számát, amik nyilvánvalóvá teszik, hogy Rákóczit hivatalos formában is janzenistának bélyegezték. A Fejedelemnek kedvét is szegte a kedvezőtlen ítélet. Kiadatlan meditációiban³⁶ reflektál a cenzurára és akaratlanul is fölpanaszolja, hogy ez az incidens volt az oka, amiért több mint egy éven át pihentette a tollát ...

5. Rákóczi relief-je

Kutatásaim közben, nyomról-nyomra haladva, de ma már nem tudnám megmondani, milyen összefüggés alapján, a *Magasin Encyclopédique* 1811. évfolyamában (tome IV, pp. 241–267, Paris) egy Rákóczira vonatkozó cikket találtam.

A tanulmány címe: Dissertation sur une ancienne Sculpture grecque; explication de son sujet et des inscriptions qui l'accompagnent. Szerzője nem más, mint CHAMPOLLION, a hieroglifek megfejtője.

Champollion egy domborműről értekezik, amit a grenoblei könyvtár őriz. A relief, következtetései szerint, Rákóczi hagyatékával került a grosboisi kamalduliakhoz és onnan Grenoble-ba. A rodostói fejedelem számára készítette egy görög művész, amint a hátlapján olvasható görög fölírásból kitűnik, arriely Champollion fordításában így hangzik: Gerasimus d'Héraclée, humble ouvrier des douze fêtes, les présente avec empressement au sérémissime prince de Hongrie.

A kérdés archeologiai részéhez nem tudok hozzászólni, de témánkra nézve annyiban bir érdekléssel a kuriózumszerű adat, amennyiben megtudjuk belőle, hogy Rákóczi ilyen ajándékokkal is kedveskedett a kamalduliaknak. Grosbois bizonyára kegyelettel őrizte az ereklyetárgyat, egészen addig, amíg a forradalom szét nem szórta az ancien régime kincseit ...

De hasznosítható más irányban is ez a szerény adat: az „udvari ember“ portrait-ját gazdagíthatjuk vele.³⁷ Az udvari embernek nemcsak könyvei voltak, hanem a művészet is hozzátartozott komplikált és előkelően dilettáns lényéhez. Rákócziról tudjuk, hogy üres óráiban festéssel is foglalkozott, kis palotát tervezett, parkot rajzolt. Az élet artisztikumai iránt való érzék hozzátartozott a barok udvariság kellékeihez.³⁸ Rákóczi bizonyára támogatta a relief-készítő görög mestert és örömét lelta a műtárgyak gyűjtésében. Ezüst óráját a hú Mikes Kelemenre hagyta ... A leltár,³⁹ amit ingóságairól halála után fölvettek, határozottan műérezkről tanuskodik. Díszes bútorai voltak, gobelinjei, porcellánjai, ezüst szelencéi, drága ékszerei, sokféle pecsétgyűrűje, Krisztus képével díszített tárcája, korall-olvasója, rengeteg evő-készlete, színes szalagja, bársony takarója, aranyozott feszülete, ládászámra való selyme, skarlát kelméje, sok tucat aranygombja, arannyal átszőtt török szőnyegje, dívánja, pulpitusa, menyezetes ágya, vánkosa, kövekkel kirakott kardja: – ha nem Rákóczi hagyatékáról volna szó, azt hinné az ember, hogy valóságos régiség-kereskedés, bric-à-brac-gyűjtemény összevisszasága, amilyeneket a buvárkodó Anatole France szeret nagy áhítattal leírni, vagy amilyent a kaméákat gyűjtő Théophile Gautier kápráztat elénk a múmia lábáról írt artisztikus novellájában . .

Gerasimus görög mester faragványa méltó környezetre talált Rákóczi házában.

II.

RÁKÓCZI ISMERETLEN MUNKÁI

A troyesi és párisi dokumentumok közül kétségkívül a legérdekesebbek azok a kéziratok, amik Rákóczinak eddig ismeretlen munkáit, vagy az ismerteknek új variánsait tartalmazzák. Az előkerült adatok alapján ma már meg lehet kísérelni Rákóczi francia bibliográfiájának összeállítását.

1. A Vallomások franciául.

A *Confessio* szövegét 1876-ban adta ki az Akadémia, a Bibliothèque Nationale kézírata alapján (Mss. lat. 13628). A munkát, valószínűleg maguk a kamalduliak, még a XVIII. században lefordították franciára.

³⁶ V. ö. alább a II. rész 5. feje.

³⁷ V. ö. a Rákóczi könyvtáráról írt munkámnak II. feje.: Az udvari ember könyvei.

³⁸ V. ö. Szerb Antal nagy művészettel és sok új szemponttal megírt tanulmányát: *Az Udvari Ember*, Minerva 1926:261.

³⁹ Thaly Kálmán: *Saussure levelei*, Bp. 1909. Függelék.

1. A troyesi könyvtár egy teljes fordítást őriz.⁴⁰ A kéziratot a nyomtatott katalogus⁴¹ így írja le:

No. 2144. Deux volumes in-quarto sur papier. – *Contession d'un pecheur* qui, prosterné devant la crèche du Sauveur nouvellement né, deplora, dans l'amertume de son coeur, sa vie passée et se rapelle les graces qu'il a reçues et la conduite, en forme de soliloque, a été commencée quelques jours avant la solemnité de la naissance de J. C. l'an MDCCXVI.

Du collège de l'Oratoire de Troyes. Le premier volume est de 175 feuillets, et le deuxième de 331. Ce pécheur est le prince R a g o t z i, souverain de Transylvanie, qui, ayant été dépouillé de ses états par l'empereur, se retira en France chez les Camaldules de Gros-Bois. Il composa dans cette retraite la première partie de cette confession. L'année suivante, l'empereur ayant la guerre avec les Turcs, les Transylvaniens voyant qu'il avoit le dessous, envoyèrent un ambassadeur à Gros-bois pour engager le Prince à revenir dans ses États. Il se rendit à leur désir; mais ayant appris en ahemin que l'empereur avait fait la paix avec les Turcs, il se retira chez ces derniers qui lui offrirent un asile, et c'est à Adrinople qu'il compose la seconde partie de cet ouvrage, en 1717. Le manuscrit original était à la bibliothèque de Saint-Germain-des-Prés, coté 1486.⁴² Celui-ci n'est qu'une traduction faite par le P. Chrysostome Jaurdain, majeur des Camaldules de Gros-Bois.

Chr. jourdain-ról közelebbit nem tudtam megállapítani. Az a tény, hogy Grosbois házfőnöke maga végezte el a *Confessiones* fordítását, mindenesetre arra vall, hogy a kamalduliak fontos irodalmi műnek tartották Rákóczi vallomásait. Kár, hogy a francia szöveg nem jelent meg: bizonyára méltó helyet kapott volna a XVIII. század katolikus irodalmában. Kiadása ma is aktuális lenne: a francia irodalomtörténet számára adalékokat szolgáltatna a Rousseau-előtti szubjektivizmus szellemtörténetéhez, politikai szempontból pedig fontos dokumentuma lenne a magyar-francia érintkezéseknek.

Az első kötet zárószavai fölemlítésre érdemesek: „François II. Prince Rakoczi ... qui la déposé comme un signe de reconnaissance et un gage de charité entre les mains des Ermites Camaldules de S. Jean de Grosbois ...“ A félbörkötésű kódexen ez a fölírás olvasható: *Confession de Ragotsi*. (A latin eredeti címe: *Confessio peccatoris*.) A második kötet első lapjának bejegyzése: „Commencée à Adrinople le 21 fever. 1717“ (Mikes első levele ugyanazon év okt. 10.-éről kelt.) Ebben a kötetben van még az *Aspirations d'un Prince chrétien* francia szövege is, amely már megjelent az Akadémia kiadásában (1876), a Bibliothèque Nationale párhuzamos-szövegű, latin–francia kézírata alapján.⁴³

2. A *Contessio* kivonatos francia fordítása megtalálható Dom J.–B. BONNAUD iratai között.⁴⁴

Jean-Baptiste BONNAUD⁴⁵ (1684–1758) Marseilleben született és az oratorianusok kongregációjának tagja volt. Történelmi tanulmányokkal foglalkozott és a Saint-Clermain-des-Prés kolostorban halt meg. Bizonyára kamalduli, vagy talán egyenesen janzenista összeköttetései révén jutott hozzá Rákóczi *Vallomásaihoz*, amelyből kivonatokat készített magának. Iratai között maradt fönn⁴⁶ Rákóczi egy másik munkájának⁴⁷ kiadatlan tárgymutatója is.⁴⁸ BONNAUD kivonatának címe: *Sentimens de Pieté De François Ragosci Prince de Transilvanie on Extrait de ses contessions Traduits sur l'original latin* [áthúzva: écrit de sa propre main]. A szöveg balsarkán ugyanattól a kéztől: „Rakosci II écrit ainsi lui meme son nom“ [!].

Bonnaud részben átírja harmadik személybe Rákóczi szavait, részben pedig összevonja az elbeszélést, sűrűn tarkítva szó szerinti idézetekkel. Ime mutatványképen az *Extrait* bevezető sorai:

Confession, d'un pecheur qui devant la chrèche du sauveur né dans son coeur, pleure sa vie passée et qui rappelle dans son souveuir les graces et la conduite de la Providence sur lui, en forme de seliloques commenees en 1716.

La lecture des confessions de St. Augustin lui fit naitre l'idée de composer cet ouvrage quelques mois avant qu'il se retira chez les Camaldules de Gros bois. Cette pensée le frappa et il crut qu'elle venait de Dieu. Pour mieux connoitre sa volonté et implorer le secours de sa grace, il s'approcha des ss. Myteres et il rapporta a la même fin tous les exercices de pieté dont il avoit déjà la louable coutume de remplir la journée destinée a une si grande action. Il lui parut alors que dieu vouloit qu'il differat l'exécution de son pleux dessin, jusqu' a ce qu'il se fut retiré dans la solitude dont nous venons de parler. A pine commencé de s'v établir vers la fin de l'an 1716, qu'il se sentit pleinement déterminé à prendre la plume pour laisser a la posterité un monument d'ume humilité et d'une penitence dont St. Augustin seul lui avoit donné l'exemple. „Puis donc, o mon Dieu s'ecrietil en parlant de ce moment, qui le décida, puisque vous ma rappelez darns mon souvenir cette pensée et que vous augmentez dans mon coeur la confiance et l'esperance que j'ai en votre secours ...“

A kézirat nem teljes: a 245 folio hátlapjának alján félbeszakad a mondat.

⁴⁰ Mss. lat. 2144.; 2 kötet, 172+272 folio, 27X22 cm.

⁴¹ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, fl. Paris 1855, p. 864.

⁴² A kézirat címlapjának bejegyzése: „Se trouve parmi les manss. n° 1486.“

⁴³ Mos. lat. 13628, fol. 673. A két francia szöveg egybevetését nem volt módunkban elvégezni.

⁴⁴ Bibl. Nat. Mss. fr. 17690, fol. 236.

⁴⁵ V. ö. róla: Michand, Biogr. univ.

⁴⁶ Bibl. Nat. Mos. fr. 17690, fol. 247.

⁴⁷ *Reflexions sur les principes de la vie civile ...* Megj.: La Haye 1761, *Testament du prince Rakoczi* c. kötetben (pp. 257–509.)

⁴⁸ V. ö. alább a II. rész, 3. fej., 2. pontját.

BONNAUD kivonata is azt bizonyítja, hogy Rákóczi maga is visszahatót arra a körre, amelyből vallásos gondolataihoz inspirációkat kapott.

2. A „Traité de la puissance“ latin eredetije

A *hatalomról* szóló elmélkedésnek eddig csak az a nyomtatott francia szövege volt ismeretes, amit a *Testament du prince Rakoczi*. (La Haye 1751, pp. 73–132) közölt. A troyesi könyvtár ennek a munkának eredeti latin szövegét őrzi, a francia fordítással együtt. A „Mss. lat. 2146“ jelzésű kéziratköteg⁴⁹ f) és g) füzete tartalmazza a kétféle változatot: *Tractatus de Potestate anctore Principe Francisco Rakotzi* és *Traité de la Puissance traduit du latin de Prince Ragotki* címmel.

Az eredeti latin fogalmazvány, a kéziratos francia fordítás, valamint a nyomtatott francia szöveg még összehasonlításra vár.

A *Traité* függeléke gyanánt a *Testament* Szent István *Intelmeinek* francia fordítását közölte. Ennek a kézírata és latin eredetije szintén megvan a fent említett kódex g), illetőleg f) füzeteiben.

3. A „Reflexions“ hosszabb szövege

Rákóczi másik állambölcseleti munkájának kéziratát – amelyet *Retlexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chretien* címmel közölt a *Testament* (La Haye 1751, pp. 257–509) a Bibliothèque Nationale ismert kódexe őrzi.⁵⁰

1. A *Testament*-közölte szövegre vonatkozólag azonban a kódex egyik bejegyzése (a 909. levélen) azt állítja, hogy nem teljes: „Ces 9 Cahiers sont imprimés dans le 2e tome du *Test. polit. et moral du Prince Rakocz*. Mais il y dans cet original des morceaux qui ne sont point dans l'imprimé“.⁵¹

Érdeemes volna összevetni a nyomtatott szöveget ezzel a hosszabb eredetivel. Talán volt oka a kiadónak, amiért elhagyott egyes részleteket, amiknek kinyomatása most már föltétlen szükséges lenne, hogy teljes egészében előttünk álljon Rákóczi szellemi hagyatéka.

A Bibl. Nat. kézírata kétségtelenül a hitelesebbik szöveg: minden lapján rajta van Rákóczi kézjegye, a 914. levélen tisztán olvasható a fejedelem aláírása: *1722, François Prince mp.*

2. A Bibliothèque Nationale egyik kéziratkötete⁵² megőrizte számunkra a *Reflexions* kiadatlan tárgymutatóját. Ez a néhány lapra terjedő „Table de matieres“ nem fűdi pontosan a hágai kiadás fejezetcímeit. Az áthúzott lapszám-megjelölések (1–284) sem a hágai kiadáshoz, sem a Bibl. Nat. eredeti francia szövegéhez⁵³ nem illenek.

A tárgymutató írása – amennyire palaeografiai ismeretek híján állíthatom – föltűnően hasonlít a troyes-i „Mss. lat. 2147“ kézírathoz.⁵⁴ Minthogy a „Table“ J.–B. BONNAUD (megh. 1758) iratai között maradt fenn, talán az oratorianus történettudósnak is volt része benne, hogy Rákóczi *Testament*-ja 1751-ben megjelenhetett Hágában. Erre vall az a körülmény is, hogy Rákóczi alább ismertetett *Meditationes* c. munkája az oratorianusok birtokában volt ...

4. Meditationes anni 1723.

A troyesi könyvtár „Mss. lat. 2145“ jelzésű kézírata⁵⁵ Rákóczinak teljes egészében ismeretlen munkáját tartalmazza. A kódexről a katalogus a következő leírást adja:⁵⁶

Un volume in-quarto sur papier. – Meditationes de anno spirituali, auctore principe [supradicto] Ragotzi. – 1723. De la bibliotheque des Camaldules de Gros-Bois et en dernier lieu du collège de l'Oratoire de Troyes. (154 feuillets.) – Incipit: „Disposuisti, Domine, in creatione machinae universi signa et luminaria in firmamento, in illis immensis spatiis quoque, quae coelos vocamus ...“

A kézirat igazi címe:

Meditationes
(du Prince Rakacz. Cet exemplaire vient de la bibliotheque de Grosbois.)
Anni 1723.

⁴⁹ A kódex leírását olv. a II. rész 4. fejezetben.

⁵⁰ Mss. lat. 13628, fol. 915–1112. Ebben van a *Confessio peccatoris és az Aspirationes* szövege is.

⁵¹ Kont Ignác (Bibliographie, 1913:271) ezt a megjegyzést tévesen az *Aspirationes* szövegére érti.

⁵² Mss. fr. 17690. Fol. 247. V. ö. föntebb a II. rész 1. fej. 2. pontját.

⁵³ Mss. lat. 13628, fol. 915–1112.

⁵⁴ V. ö. erről alább a II. rész 5. fej.

⁵⁵ Fűzött kötet, 153 folio, 17X22 cm. Ebben a kartonban őrzik a R.-ról szóló két anti-janzenista bírálatot is.

⁵⁶ I. m., p. 865.

A katalogus készítője az első meditatio címéből – *De anno spirituali* – vette a kiegészítést. A munkát, sajnos, nem volt módomban lemásolni. A kiadó föladata lenne számot adni gazdag érzelmi tartalmáról, theologiai nézeteiről, Rákóczi élettapasztalataihoz, egyéb munkáihoz való viszonyáról. Itt most csak néhány témájára mutathatok rá.

A misztikus Rákóczi teljes kifejezésre jut ebben az elmélkedések könyvében. Az élet legfőbb java: a meditáció, legnagyobb boldogsága: a magányosság. Fölvadás az isteni akarásban: ez az attitude határozza meg a Rajongónak minden gondolatát. Az ember saját akarata nem egyéb, mint gyöngeség, sőt halála a léleknek: morbus animae. Ez a janzenisták álláspontja, akik mindent fölülről, az önmagában hatékony malaszttól vártak. Ez a lélek annyira megsemmisülve érzi magát, hogy a halált áhitozza ...

Rákóczi spiritualizmusának megértéséhez elengedhetlenül szükséges volna, hogy a *Meditationes anni 1723* in extenso és megfelelő kommentárral publikáltassék.

5. Meditationes super scripturam sacram

Rákóczinak másik ismeretlen műve a Szentírás fölött való elmélkedések hatalmas gyűjteménye, amelyet latin és francia szövegben a troyesi könyvtár két kódexe őriz.⁵⁷ A katalogus⁵⁸ a következő leírást adja róluk:

2146. – Carton in-folio contenant sept cahiers. (Recueil.) – 1°. Principis Ragotzi Meditationes super Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium. – 2° Ejusdem tractatus de Potestate.⁵⁹ – 3° Traduction du traité précédent.⁶⁰ – XVIIIe siècle.

Des Camaldules de Gros-Bois. (En tout 306 feuillets.)⁶¹ – 1° Préambule des Méditations: „O Deus infinitae misericordiae, qui me continuatis erga me miserationibus tuis in tantis temporalibus, et spiritualibus persecutionibus peregrinantes conservare, protegere et alere dignaris; ...“ Première méditation: „O sapientia aeterna, te manifestante agnovi alias este in Scripturis tui Veteris Testamenti veritatum futurarum, alias eventuum figuras ...“ – 2° – Incipit prologus: „Audite, principes et populi terrae; vocarit me Deus de utero matris meae, non ut statueret in prophetem, doctorem aut reformatorem, sed in exemplum justitiae suae, in dapressione ...“ A la suite de ce traité on a ajouté: „S. Stephani, primi regis Hungariae, Decretorum liber primus ...“ En tête du premier cahier se trouvent quelques pages de notes sur la vie de l’auteur.⁶²

A karton 7 füzetet tartalmaz,⁶³ a következő sorrendben:

a) füzet címe: *Meditationes in forma soliloquiorum super scripturam sacram* – ami az egész munkának összefoglaló megjelölése. A füzet közelebbi tartalma: *Meditationes super Genesim*. (132 lap.)

b) füzet külső címlapján: *Super Exodum*. A belső cím részletesebb: *Meditationum*, Deo adjuvante, inchoatarum in Rodosto, die 14. Martii, an. 1721. *Continuatio, per formam Soliloquiorum, super Exodum*. (89 lap.)

c) füzet csak külső címmel: *Super Leviticum*. (131 lap.)

e) füzet: *Continuatio Meditationum pps Ragotzi super librum Deuteronomii*. (93 lap.)

f) füzet tartalmazza a *Traetatus de Potestate* szövegét.⁶⁴ (35 folio.)

g) füzet az előbbinek francia redakcióját *Traité de la Puissance* címmel. (66 folio.)

2. A meditációk francia szövegét a troyesi „Mss. lat. 2147“ jelzésű kódex őrzi. A kéziratcsomón még rajta lógnak selyemszalagon Rákóczi pecsétjei. A nyomtatott katalogus ezeket mondja róla:

Carton in-folio contenant quatre cahiers. – (Traduction française de la première partie du numéro précédent,⁶⁵ faite par l’auteur lui-même, qui la commença à Rodosto, le 14 mars 1721.)

Manuscrit original de 486 feuillets. Le cachet ou sceau du prince pend encore aux rubans qui attachent les cahiers. Il commence ainsi: „O Dieu d’une miséricorde infinie, qui daignez me conserver, me protéger, et me nourrir, par un effet singulier et continuel de cette même miséricorde dans mes différents pèlerinages, et vicissitudes de mon état, ...“ Les deux premières parties, la Genèse et l’Exode, furent faites en l’année 1721; le Lévitique et les Nombres, dix ans plus tard, en 1731. – Le Deutéronome manque.

Rákóczinak ez a kiadatlan nagy munkája, amely kétnyelvű szövegben áll előttünk, megérdemelne egy külön tanulmányt. Sajnos, szövegkiadás és részletes kommentár helyett, csak rövid beszámolót adhatok róla.

Rákóczi itt is azt a műformát választja, amit *Confessio*jában és az *Aspirationes*-ben alkalmazott a

⁵⁷ Mss. lat. 2146 és Mss. lat. 2147.

⁵⁸ I. m., p. 865.

⁵⁹ V. ö. fentebb a II. rész 2. fejt.

⁶⁰ Megjelent a *Testament*-ban (La Haye 1751.)

⁶¹ Mindkét oldalon teleírva, tehát összesen 612 lap.

⁶² V. ö. erről dolgozatom I. rész 2. fejt. A katalogus-készítő nem vette észre, hogy az életrajznak folytatása is van: Rákóczi levele a Kamalduliakhoz. (V. ö. e. dolg. I. rész 3. fejt.)

⁶³ Dimenziójuk: 21X33 cm.

⁶⁴ V. ö. erről fentebb a II. rész 2. fejt.

⁶⁵ = Mss. lat. 2146. V. ö. az előbbi pontját dolgozatunknak (II. 5:1.)

szentágostoni hagyomány alapján: az Istennel való magánbeszélgetés közvetlen szerepét. Ez a beállítottság irodalmi tendenciát valósít meg, anélkül, hogy a vallásos cselekedet köréből kilépne és a világi gyönyörködtetés számára alkotna. A puritán forma adva van a lélek gyermeki áhitatában és nem igényel mesterségbeli, író-technikai előtanulmányi. Ahogy a „naturalista“ Mikes a megnyilatkozás természetes ösztönét követve a beszélgető levelekben találja meg a maga „irodalmi“ műfaját, úgy választja Rákóczi is a retorizmus, theologiai disszertáció és mondaine-vallásos elmélkedés útvesztőjében a legegyszerűbb utat: azt, amely nem publikumhoz, hanem egyenesen Istenhez vezet. Más kérdés aztán, hogy épen az ilyen igény nélküli művek állanak legközelebb az olvasó lelkéhez, tehát irodalmilag is a leghatásosabbak ...

Ki volt közelebbi irodalmi mintája Rákóczinak? Ezt még nem lehet eldönteni, a munka publikálása előtt. BOSSUET hasonló koncepciójú műveit későbbi megjelenésük miatt a *Meditationes super scripturam sacram* szerzője nem ismerhette. De annyi kétségtelen, hogy a kétféle lehetőség közül Rákóczi nem az *Elévations à Dieu sur tous les Mystères de la Religion chrétienne* (1727) komplikált épületét, dogmákra, elvont hittételekre fűzött szerkezetét előzte meg, hanem azt a szöveghez-kötött, a Szentírás igéin nyomról-nyomra haladó, szövegidézetekkel jobbról-balról megtámasztott elmélkedés-formát, amit BOUSSET a *Méditations sur l'Évangile* (1730) című könyvében emel klasszikus nivóra. Rákóczi számára mindenesetre ez volt a könnyebb irodalmi forma, a Biblia kalauzolása mellett jutni el a misztériumok megértéséhez és megértéséhez.

A Textus fölé hajolva átadhatta magát Rákóczi a lírai ellágyulások és föllekesülések hullámlásának. A hang ugyanaz, mint a *Confessio* vagy az *Aspirationes* fohászzkodása. De hiányzik innen, természetesen, a politikus-ember narrációja és az imádságnak hagyományos formája.

A *Preambulum*-ban torlódik föl a legtöbb érzelmi elem. A „spiritualis és temporális üldözéseknek közepette“ – talán a janzenizmus vádjára gondol? – isteni táplálék után szomjazik és a Providentia jóságához menekül a száműzött Fejedelem. Egy évi szünet után fog ismét munkához: akkor tette le a tollat, mikor a perai inquisitio (1719) kimondván a herezist Istennel folytatott magánbeszélgetéseire,⁶⁶ csupán megkezdett munkáit akarta véghez juttatni ... Életének erről a szomorú incidenséről engedelmes hangon, de mégis határozott főtartással nyilatkozik: Soliloquiáinak néhány cenzora hibáztatta, hogy tehetségén fölüli dolgokra vállalkozik, – még ismételn sem akarja Rákóczi az eretnkség vádját – azért hát befejezte azokat az Elmélkedéseit, amiket a bírálatok ideje alatt kezdett papírra vetni és tollát nyugtatva csupán a spirituális könyvek olvasásában kereste lelki táplálékát:

Quelques censeurs de mes soliloques pour tous les jours de l'advent écrits il y a plus de deux ans me reprochoient de ce que je m'élevois au dessus de ma portée, ce qui fut cause qu'ayant achevé mes meditations pour le Careme que j'écrivois pendant le temps de la critique, je quittai la plume me bornant a ne chercher que dans la lecture de liures spirituels la nourriture spirituelle.⁶⁷

A gallikán szellemű kamalduliak sors-társa ennél szerényebben nem emlékezhetett volna meg az üldözésről, amelyből neki is rész jutott.

És most jön aztán az író Rákóczinak egy meghatározó és az ő belső inspirációját dokumentáló vallomása: nem birta sokáig a tétlenséget, éhezik az isteni ígére, ismét fölveszi a sztrájkoló tollat ... Ebből a kielégületlen lelkiállapotból született meg a hosszú elmélkedéssorozat, amely bevallottan szubjektív öncélt szolgál: eszköze az élménykeresésnek, lehetősége érzelmek kiélésének, gondolatok edző tornájának. Mintha csak egy modern romantikus író állana elénk, aki önmagát mutogatja, a gondolatait és érzelmeit kitergetve, amikben elsősorban ő maga lelte kedvét. Nem a profán emberekhez, avatatlan publikumhoz szól az író, hanem önmagában Istenéhez:⁶⁸ őszinte líraság ez, még akkor is, ha az effajta elfordulásban érzünk is némi írói fogást.

A perai cenzura erősen megrendíthette Rákóczit, mert ebben az újabb elmélkedő iratában őszintén protestál minden harciasgyanuvál szemben, az Egyház tanaihoz való hűséges csatlakozását jelenti be és eleve visszavonja esetleges tévedéseit. A tiltakozást, mely Rákóczi janzenizmusát a lehetőség elismerésével bizonyítja, érdemesnek tartom szösz szerint közölni. Istenhez szól:

... tout le plan donc et le tissu de cet ouvrage sera bon et canforme à la Sainte Doctrine de l'Eglise, s'il est composé de vos paroles ... votre Eglise militante et triomphante à laquelle je desire être uni et je reconnais que je suis soumis; que partout ce que j'ay jamais écrit, ou pourrais écrire à l'avenir; je n'ay jamais prétendu ni ne prétends nullement m'éloigner de sa doctrine déjà reçue ou qui pourroit l'être à l'avenir ni des écrits des Saint Peres, ou des décisions des cancles reçus; que par avance je retracte et revoke, et due j'aneantis comme s'il n'avoit jamais été dit tout ce qui pourroit s'y trouver coritraire, en conciliant mon sens par ce qui precede et ce qui suit; et apres cette protestation sincere, voila, o Dieu mon createur que je presente mes tenebres devant votre lumiere ... Faites donc, Seigneur que je ne ane laisse pas surprendre par l'esprit d'erreur et de mensonge ...⁶⁹

⁶⁶ V. ö. fõntebb az I. rész 4. fejl.

⁶⁷ Mss. lat. 2147, p. 1.

⁶⁸ „... ce n'est qu' a vous seul que je veux parler et non aux hommes.

⁶⁹ I. m., fol. 2, verso. Az aláhuzások tõlem valók.

A tévelygésektől való félelem is egyik oka volt, hogy Rákóczi ezentúl szigorúan a Szentírás szavaihoz akarja fűzni elmélkedéseit. De minthogy az ember nem egyéb, mint hitvány por: az *égi befolyástól* (celeste influence) várja Rákóczi az igazság megjelését, hozzátehetjük: amiképp a középkori asztologusok is a csillagok influenza-ját óhajta vizsgálták. Itt megint a tétlen kegyelemvárás és a predestináció janzenista szentje áll előttünk: „... je vous prie à ce qui me convient et autant qu’il me convient *selon la mesure des graces que vôtre Misericorde m’a destinées* ...“

Az első elmélkedés a *Genézis*hez kapcsolódik, olyan belemerüléssel, misztikus értelmek kutatásával, amire csak egy középkori theologus volt képes.

A bűnbeesés pesszimista aláfestése természetesen janzenista tudatalattiságra mutat. Minő siralmas esés! – kiált föl a monológ minő setéség borítja el az emberi elmét! minő mélységes szakadék! és így tovább. Mindenütt lírai színezés és skolasztikus szimbolumak keresése: a kietlen és pusztaság föld az emberi szívet jelképezi, amelyből a bűn következtében eltávozott a Szentlélek; az Úr lelke lebeg a vizek fölött: a víz a bűnbánat és fájdalom könnyeit jelenti; az éjszaka pedig nem más, mint a zsinagóga, amelyből az Egyház világhosszága elválasztódott; a nagy vízi állatok a keresztény császárok előképei stb.

A *praedestinatio* rejtélyétől nem tud itt sem szabadulni Rákóczi. Újra meg újra visszatér a problémához, mint valami félelmes fixa ideához, amit hiába akar végleges definícióval elhessegetni. Ime egyik fogalmazása: „... *cet abyme impenetrable de vos jugements*, parceque sans vouloir le peché; mais apres l’avoir preveu *vous avez arrangez tous ces evenements* pour qu’il arrivassent ainsy“.⁷⁰

Janzenista „neveltetését“ másutt is elárulja a tiszta szándékú elmélkedő. Mindig az Egyház és sohasem a pápa csalhatatlanságáról beszél. Amellett rámutat, hogy az Egyház mennyi kísértéseknek volt kitéve a heretikusok részéről – akárcsak az első asszony, akit a kígyó csábított –: ezek a szakadások folyton pusztítani, fölfalni akarták az Evangélium igaz doktrínáját, megátalkodva az ő tévedéseiknek dogmaiban ... Mennyi féltudós Írás-magyarozó volt ezek között, mennyi ál-doktor és *kazuista*, akik tágitották az Evangélium ősi szűk értelmét!⁷¹ Vajjon a jezsuitákra gondol-e Rákóczi, mikor casuisticát, bűn-mentető, erkölcs-lazító okoskodást említ? A két név már a XVII. században összekapcsolódik és a kazuistákat nemcsak Montesquieu⁷² és Voltaire,⁷³ hanem a janzenista Pascal⁷⁴ is egyértelműleg ostromozta, és a magyarországi controversiákban is fölmerült a régi vád ...⁷⁵

A bibliai fejezetek elé külön elmélkedő imákat szerkeszt Rákóczi: látható gonddal terebélyesíti a munkáját, keresve a kenetteljes variációkat. A misztikára hajlamos lélek hol elérzékenyül, hol meg pathetikus lendülésbe csap át:

Je retourne, o mon Dieu, dui êtes la douceur de mon coeur a contempler vos merveilles dans toute la simplicité, et avec toute la joye, et la suavité que vous daignez repandre dans mon ame: parceque je ressens que ma foy est nourrie, et excitée au désir de l’amour: car il ma manque beaucoup, puisque je ne puis assez vous aimer ...⁷⁶
... je vous adore faites que ce ne soit pas d’une adoration stérile, mais que je vous adore en vous aimant. Qui suis-je donc, Seigneur, pour que vous daignez m’enrichir de la revelation de si grand thresors, et qui m’y faites prendre plus de plaisir que si je trouvois des thresors mandains et visibles. mon ame tressaillit de joye ...

Ime: néhány szóban ismertette a hatalmas munka, amely több mint kétszáz év óta várja a napvilágra jövetelt. Rákóczi imponáló theologiai műveltsége itt bontakozik ki a maga szerzteágazó teljességében. Kiadását nemcsak az indokolná, hogy a magyar történelem egyik legnagyobb alakjának legterjedelmesebb írói megnyilatkozása, hanem az is, hogy a XVIII. századi magyar gondolkozónak ez a munkája az európai szellemi élet történetébe is beilleszthető dokumentumokkal bővelkedik. A modern irodalomtudomány mai fölkészültsége mellett bizonyára gazdag interpretációs anyag fogja inspirálni benne a szellemtörténeti kutatást.

*

A troyssi és párisi Rákóczi-reliquiák főntebb ismertett anyaga és a belőle nyert megállapítások följogosítanak bizonyos konkluzióra.

Mikor a rodostói könyvtár hiányos listája és Rákóczinak eddig kiadott művei alapján a bújdosó fejedelmet igyekeztem beállítani a janzenizmus európai milieujébe: sokszor csak következtetésekre, a hézagos anyag rekonstrukciójára kellett támaszkodnom. Talán olyanok, akik távolabb állanak ettől a témakörtől, kívülről nézve túlzottan is látták azt a képet, amit a *janzenista Rákócziról* fölvázoltam. Akkori meggyőződésemet most igazolják az előkerült dokumentumok. Sőt – megvallom – sejtéseimen fölüls is bebizonyítva látom, hogy a janzenizmus szellemi mozgalmának egyik európai jelentőségű alakja volt Rákóczi.

Janzenista-gallikán környezetben szerezte vallásos és theologiai műveltségét a vezeklő Fejedelem,

⁷⁰ Fol. 10, verso.

⁷¹ Fol. 12 verso és 13 recto.

⁷² Lettres Persanes, CXXXIV.

⁷³ Siecle de Louis XIV., ch. XXXVIII.; v. ö. még a forradalmár Michelet könyvét: Le Prêtre, 1. ch. 3.

⁷⁴ Lettres Prov.; Pensées.

⁷⁵ V. ö. a Magyar janzenistákról irt dolgozatomat: Minerva 1925:48.

⁷⁶ Fol. 17 verso.

könyvtárát ilyen szellemben állította össze, buzgón elmélyedt a kiátkozott könyvek olvasásába, kortársai janzenistának ismerték, Rodostóból is fönntartotta a kapcsolatot szellemi testvéreivel, műveit a hivatalos egyházi cenzúra alapos rostálás után kárhozatra ítélte, de ő továbbra is egyházhűségét hangoztatta az egyéni igazságkeresés extatikus útján és halála után munkái másolatokban, kivonatokban terjedtek: francia író lett, mielőtt hazája megismerhette volna spirituális lényének nagyságát.

Azok közé a kevésszámú magyar szellemek közé tartozik, akik előtt föltárult a francia irodalmi élet kapuja.

III.

RÁKÓCZI-BIBLIOGRAFIA

Az eddigi kutatások alapján meg lehetne már kísérteni egy francia Rákóczi-bibliográfia összeállítását, amely nem annyira a politikus, hanem mint inkább a *janzenista* Rákóczinak XVIII. századi irodalmi szereplését állítja össze. Az alábbi kísérlet nem tekinthető végleges bibliográfiának.

1. Irodalmi művek

1. *Manifeste du prince Rakoczy, avec sa Lettre à l'Empereur ...* a) Megjelent: Basle 1708. – Bibliográfiai leírását olv.: Kont Bibliographie française de la Hongrie, 1913, p. 37. – b) Kézirata: Archives du ministère des Aff. Étr., t. 18, fol. 228. V. ö. Kont i. m. p. 239.

2. *Confessio peccatoris.* – a) Nyomtatásban: Budapest, Akadémia, 1876. b) Kéziratban: α.) Bibliothèque Nationale „Mss. lat 13628“; β.) ennek francia fordítása: Troyes, „Mss. lat. 2144“ [V. ö. dolgozatunk II. rész 1. fejl.]; γ.) kivonatos francia fordítása: Bibl. Nat., „Mss. fr. 17690“ [V. ö. dolgozatunk II. r. 1. f.]

3. *Aspirationes principis christiani és Aspirations d'un prince chrétien.* a) Nyomtatásban: Bpest, Akadémia, 1876. – b) Kéziratban: α.) Bibl. Nat. „Mss. lat. 13628“; β.) a francia szöveg: Troyes, „Mss. lat. 2144“ [V. ö. dolg. II. r. 1. f.]

4. *Réflexions sur les principes de la vie civile, et de la politesse d'un Chrétien.* – a) Nyomtatásban: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 257–509. – b) Kéziratban: α.) Bibl. Nat. „Mss. lat. 13628“ [V. ö. dolg. II. r. 3. f.]; β.) ennek tárgymutatója: Bibl. Nat. „Mss. fr. 17690“ [V. ö. dolg. II, r. 3. f.]

5. *Traité de la puissance.* – a) Nyomtatásban: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 1–255. – b) Kéziratban: α.) Latinul, Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II, r. 2. f.]; β.) ennek francia fordítása: Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 2. f.]; γ.) valószínűleg ugyanezt a munkát tartalmazza a *De potestate* c. varsói Rákóczi-kézirat. V. ö. Márki S., II. Rákóczi F., 1910, p. 644. és Rómer Flóris: Századok, 1874:591.

6. *Meditationes anni 1723.* – a) Kiadatlan. – b) Kézirat: „Mss. lat. 2145“ [V. ö. dolg. II. r. 4. f.]

7. *Meditationes super Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium.* – a) Kiadatlan. – b) Kézirat: α.) Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 5. f.]; β.) ennek francia fordítása (*Meditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*): Troyes, „Mss. lat. 2147“ [V. ö. dolg. II. r. 5. f.]

8. *Memoires du Prince François Rakoczy sur la guerre de Hongrie ...* a) Megjelent a *Histoire des Révolutions de Hongrie ...* c. kötetben, La Haye 1739. Bibliográfiai leírását olv.: Kont, Bibliographie, p. 42. Saussure szerint R. műve. V. ö. még Márki S.: II. Rákóczi F., 1910, p. 634. és 644. és Szinyei: Magyar Írók 11:473. Szekfü szerint Brenner apát írta R. parancsára (A száműzött Rákóczi, 1913, p. 272. és 383.). – b) Kézirata: Archives du ministère des aff. Étr., Fonds Hongrie, t. 16, fol. 236–315. (V. ö. Kont, i. m. p. 235.) Éndemes volna ezt a kéziratot közelebbről megvizsgálni.

2. Egyéb írárok

9. *Lettre au Grand-Vizir.* – a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 43–48. β.) Magyarul: Thaly, R. emlékiratai, 319–21. – b) Kézirata: ??

10. *Testament ... fait à Radosto le 27 oct. 1732.* – a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi; La Haye 1751, pp. 48–67.; β.) Márki S. szerint (II. Rákóczi F., 1910:653.) közli a *Hist des Révolutions de Hongrie* (1739) is; α.) magyarul: Thaly, Rákóczi emlékiratai, 305–319. – b) Kézirata másolatban fönnmáradt Saussure iratai között (v. ö. Thaly Soussure-kiadása, 1909, p. 20. és 182.).

11. *Gettre écrite ... aux quatre Princes Exécuteurs Testamentaires, le vingt-six Juin 1735.* – a) Kiadva: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 67–69. – b) Kézirata: ??

12. *Lettre à Monseigneur le Comte de Toulouse.* – Kiadva: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 69–70. – b) Kézirata: ??

13. *Lettre à Monsieur l'Ambassadeur de France à Constantinople.* – a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 70–72.; β.) magyarul: Thaly, R. emlékiratai 321–3. – b) Kézirata: ??

14. *Lettre aux R. P. Camaldules* (1726). – a) Kiadva: dolgozatunk I. r. 3. f. – b) Kézirata: Troyes, „Mss. Lat. 2146“.

15. *Des Decrets de S. Etienne premier Roi de Hongrie, au Duc saint Emeric* (Rodosto, 1725). – a) Megjelent: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 233–55. – b) Kézirata a.) latinul, Troyes, „Mss. 2146“, fol. 32, a Tractatus de potestate végén; b.) ennek fanciá ford. ugyanott, fol. 62, a Traité de la puissance végén.

16. *Des Decrets de S. Etienne premier Roi de Hongrie, au Duc saint Emeric* a) Kiadva: Századok 1912. – b) Kézirata: Archives du ministère des Aff. Étr., t. 18., fol. 392. V. ö. Kont, i. m., p. 240.

17. Rákóczi egyéb levelei, jegyzékei stb. francia levéltárakban, részben megjelent dokumentumok. Ezekről olv. részletesen: Kont Ignác i. m.

3. Rákócziról szóló irodalom

18. [Le Noble?] *Histoire du prince Ragotzi ...* Paris 1707. V. ö. Kont, Bibliographie 1913:37.

19. Saint-Simon *Mémoires*. V. ö. Kont, i. m.: 1715. év.

20. *Journal du Marquis de Dangeau*. V. ö. Kont, i. m.: 1715. év.

21. Latinnyelvű egyházi bíráló Rákóczi Vallomásairól. – Kiadatlan kézirat: Troyes, „Mss. lat. 2145“, [V. ö. dolg. I. r. 4. f.]

22. Franciscus de Taurino ferences latinnyelvű hivatalos bírálata Rákóczi Soliloqua-járól, 1719-ből. – Kiadatlan kézirat: Troyes, „Mss. lat. 2145“, [V. ö. dolg. I. r. 4. f.]

23. Bonnac iratai. – Archives Nationales, „K. 1343–1346“. Részben: kiadva Angyal Dávidtól: Történelmi Tár 1905.

24. César de Saussure: *Lettres et voyages* (1730–39) és *Lettre d'un gentilhomme ...* (1740). – Kiadva Thaly Kálmántól, 1909.

25. *Mémoires du Comte de Bonneval*, Londres 1737. – V. ö. Zolnai Béla: Mikes Törökországi Leveleinek keletkezéséhez, Bp. 1915. 17. l.

26. *Notes sur la vie du Prince Ragotzi*. – a) Kiadva: dolgozatunk I. r. 2. f. – b) Kézirata: Troyes, „Mss. lat. 2146“.

27. *Abregé de la vie du prince Rakoczi*. – Megjelent: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751. pp. 3–42.

28. J.-B. Mittarelli, *Annales Camaldulenses ordinis Sancti Benedicti ...* Venetiis, Vol. VIII. 1755. és vol. IX. 1773. V. ö. Klebelsberg-émlékkönyv 415. l.

29. *Histoire intéressante ou Relation des guerres ... de Hongrie ...* Hamburg, 1756. – Kiadásairól és kéziratairól olv. Kont i. m. p. 46. és 244.

30. Egyéb Rákóczira vonatkozó XVIII. századi francia irodalom: Kont Ignác, Márki Sándor és Szekfű Gyula id. műveiben.

(Szeged)

Zolnai Béla

PINDAROS

I. ISTHMOSI ÓDÁJA A THÉBAI HÉRODOTOSNAK, A KOCSIVERSENY GYŐZTESÉNEK

Pindarost megbízták volt a keosiak, hogy írjon himnust a délosi Apollonra. Mielőtt e megbízásnak eleget tehetett volna, közbe jött a thébai Hérodotosnak az isthmosi versenyeken nyert kocsigyőzelme (Kr. e. 458.), melynek dicsőítésére szintén őt kérték fel a Hérodotoshoz tartozók. A thébai költő hazája iránti kötelességének tekintie, hogy a keosi megbízásnak eléje tegye Hérodotos ügyét, aki saját kezével hajtotta s vitte győzelemre fogatát, mert nem volt rá pénze, hogy e célból külön kocsihajtót szerződtessen. Úgy látszik, a jómódú thébaiak erre gúnyos megjegyzéseket tettek; ezért veszi őt védelmébe a költő, érdemül tudva be, hogy a mythikus kor híres lóhajtóinak, Kastornak és Jolaosnak példáját követte. Megemlékezik Hérodotos atyjáról, Asópodórosról is, aki a plataiai ütközet után beállott zavarokban sok viszontagság után Thébából Orchomenosba vonult.

Thébe, arany-paizsos szülőanyám te!
Nincs nekem a te ügyednél fontosabb,
Bérce Délos, melynek idóm' oda szántam,

Rossz neven ezt ne vegye!
Drágább a jónak, mint a szülő, lehet-é?
Phoibos földje,¹ bocsáss meg! Az Ég ha segít,
Ezt is, amazt is teljesítem szívesen,

A víz-ölelte Keosban járva táncát
Fürtös Apollon-uramnak a hajós
Néppel, s Isthmost zengve a tengeri ár közt,
Amely az ünnepein
Kadmos-fiaknak² hat koszorút ada már
Díszüil honomnak, ahol született
Hős fia Alkménának, a félni nem tudó;³

Az, akitől egykor remegett Geryón bős ebhada,⁴
Ámde a quadriga-győztes Hérodotosz akarom ma zengeni,
Aki sajátkezűleg kormányzá a gyepüket: őt
Kastórral együtt vágyom azért
Vagy Joláossal dicsérni.⁵
Nem volt ezeknél Lakedaimón s Thébe szülötti közt
Külömb a lóhajtásba' senki.

Sok diadalt is arattak a versenyekben,
S ékesíték tripusokkal házukat
És arany vázákkal, arany poharakkal.
Illatozó koszorút
Sokat nyerének. Fényesek érdemeik
Meztelen futásban a pályateren
Vagy ha nehéz fegyverben futnak pajzsosan.

Hát a kezükbül a dárda hogy' röpüle!
S messze hajtva süvölte a kőkorong!
Nem volt pentathlon;⁶ valahány viadal volt,
Annyi a pályadíj is,
Hányszor jelentek meg, fejüket sűrű lomb
Diszítván, Dirkének az árjainál,
Hányszor az Eurótásnak⁷ árnyas partjain!

Joláos, a sárkánytul eredt ivadéknak⁸ földije,
S Kastor, az achai nép közt, aki Therapna⁹ magas várát lakod,
Légyetek üdvöz! Im' én Poseidónt, Isthmos szent ligetét
Veszem lantomnak húrjaira
S Onchéstosnak¹⁰ partvidékét,
S e férfi ünnepén fennen dícsérem a boldog apát,
Az irigylendő Asópodórost,

S Orchomenos¹¹ honi földjét, amely egykor
Őt befogadta a szörnyű vész idején,
Mérhetetlen tengeri árban amint már
Süllyedezett a hajó.
De im' e törzsnek hajdani csillaga most

---

¹ Délos szigete.

² A thébaiaknak.

³ Héraklés.

⁴ Geryon hármastestű óriás, kinek marhái Héraklés – Eurysthus parancsára – elhajtotta.

⁵ Kastor Zeus fia Lédától, a mythikus kor híres lóhajtója. Joláos a thébai Amphitryon és Alkmene fia, Herakles féltestvére.

⁶ Pentathlon: ötös küzdelem (futás, ugrás, birkozás, diskosvetés, öklözés). Csak az kapott jutalmat, aki mind az ötben győzött.

⁷ Dirke: Theba folyója, Eurótás Spártáé.

⁸ A thébaiak a Kadmostól elvetett sárkányfogakból eredtek.

⁹ Therapnai lakón város nem messze Spártától.

¹⁰ Onchéstos boiotini város a Kopais-tó partján, ahol szintén tartottak versenyjátékokat.

¹¹ Orchomenos ósrégi boiotiai város, melynek romjai ma is láthatók.

Régi lényében ragyog újra reá,
Aki megállta a bajt, az óvatosb leszen.

Teljes erőből érényre aki tör
S munka se, költekezés se sok neki,
Illik irígység nélküli szívvel adóznunk
Néki dicséreteket.
Könnyű ajándék nagyszerű küzdelemért
A költőnek jó szava, mely a dicső
Tettet emelve a közüdvnek áldoz.

Minden munkáért jól esik a jutalomdíj
Pásztornak, madarásznak, földművelők s halászok népének.
A kínos éhségtől szabadulni törekszik mind, aki él,
S ki versenyekben, háboruban
Szerze hírnevet magának,
Legszébb jutalmul kapja polgár s idegen ajkairól
Dicséretük kedves virágát.

Ám bizony illik a földrázó Poseidónt,
A röptető fogatok védőúrát,
Szomszédunkat, áldani hálaszavunkkal,
Fiaid', Amphitryón,¹²
Tisztelni és a minyasok mezejét,¹³
Déméter eleusisi szent ligetét
És Euboia sokszor befutott terét,

S Prótesilás¹⁴ phylakéi templomáról,
Mellyet Achája emelt, zeng még dalom.
Hány remek sikert ada Hérodotosnak
Hermes a versenyein!¹⁵
Mind dalba szőnöm szűkre szabott az idő;
És gyakran ép' az, szó amiről nem esik,
Szébb gyönyörűségben fürösztli a szívet.

Hát érje meg, hogy a szépszavu Píeridáknak¹⁶
Szállva magasra a szárnyán, Delphi s Olympia lombkoszorúval
Megrakodottan emelje még dicsőbbre Théba hírét,
Ám aki otthon kincsein ül
És a mások fáradalmat
Gúnyolja, nem gondolja meg, mily dicstelen' adja oda
Lelkét Hadésnek tartozásul!

Csengery János

---

¹² Heraklest és Joláost.

¹³ A minyasok Orchomenos ősi lakói.

¹⁴ Prótesilás vagy Prótesiláos a thessaljai Phylake királya elszántan elsőnek ugrott ki a partra a Trója ellen hadat vivő görögök közül, bár tudta a jóslatot, mely szerint az először partra lépő lesz a harc első áldozata is. Csakugyan ő esett el először. Ifjú felesége, Laodameia addig könyörgött az istenekhez, míg azok három órai időre visszaengedték hozzá elesett férjét. Mikor ismét el kellett válniok felesége is megvált az élettől.

¹⁵ Hermes isten (Mercurius) a versenyek fővédőura és a győzelem adója.

¹⁶ A muzsáknak.